

Není dáno životu, aby byl soustavný, pevně se deroucí kupředu, průzračný v uvážení všech zúčastněných sil a dospívající k výsledku krizí přímým postupem dramatu na jevišti. Nebo spíše — naše oči, smysly a schopnosti úsudkové, omezené místem a časem, nedovedou ho pojat v jeho vývojové plnosti, čímž povstává dojem zmatku tam, kde pracují skryté, neúprosně rytmické zákony na proměně společenské.

Ale my nežijeme dokonce v dobách klidu a pokojné evoluce. Neočekávané stalo se naším údělem. Naše škoda, nezrevolucionovaly-li naše duše. Neboť svět zrevolucionoval a šlapat pěšky za rozjetým rychlíkem není záviděníhodno ani zdrávo. Heslo doby zní: Rychle. Smysl doby je: proměna. Taková je metoda i cíl.

Hlasy na ulicích, hlasy na náměstích, hlasy v starých parlamentech a nových Radách nejsou už oním pikantním kupletem, jímž zněla průměrnému člověku včerejška do čtyř stěn rodinných nad černou kávou po obědě bezvýhodná politická vřava předválečná.

Lyricko-epický svět nabyt dramatického charakteru. Ustoupil cit i rozum a hnací silou stala se vůle. Toť revoluce, jež vyvstala z opuštěných polí válečných. Z toho plyne, že z dramatické scény ustoupil jedinec a jeho svár se společností, jedinec, jenž tyčí se do výše ve všech dramatických dílech, jež zrodila se z malých, kompromisních dob, starých konvencí,

stařeckého ústrojenství společenského. Hamlet byl by malým ubohým, kdyby žil v dnešní době. Jeho odlišnost, stín, jež vrhá na královský dvůr dánský jeho velikášské, trpící gesto, rozplynuly by se v elektrickém napětí davu vyšlého na ulici. Revoluce vzaly myšlenky velikých mužů a učinily je neodolatelnými tím, že daly je všem, a učinivše je všeobecným přesvědčením, vehnaly je tlakem kolektivní vůle v akci. Ale ne. Není místa pro myšlenky velikých mužů tam, kde na velikosti doby pracoval uražený majestát lidu. Všichni opravdu velcí synové doby ztratili svoji odlišnost, neboť přišla doba, kdy lid sám, v mase, spolutvoří na svém osudu a zítřku. Společná je vůle nás všech. Není génia osobního. Génus lidu bere na sebe břemeno tvorby.

Nezoufejme nad prolitou krví, nad zmarem klidu, nad neúprosným chrupem bídy. Vše velké musí být zaslouženo. Utrpení může mít smysl jen tam, kde zrodí se z něho vůle. A proto nezoufejme: vůle se zrodila.

Utrpení pasivity, utrpení náboženské ničící vůli žije dnes už jen na Východě. A tam také existuje ještě dnes génus hlásající Indům radost z pokoření. Rabíndranáth Thákur, indický básník, odsoudiv ve své knize o nacionalismu tuto západní hydru, vystihnuv instinktem zasvěceného kruh bídy, již opsala kolem světa, píše nakonec za své krajany úpící pod bičem anglickým: „A my beznárodní, my, jejichž ústa polyklají prach, přiznejme si, že tento prach je posvátnější než cihly, z nichž vystavělo násilí svůj pyšný zámek. Neboť tento prach je úrodný na život, krásu a vznešenost. Děkujeme bohu, že bylo naším osudem probdít v mlčení noc žalu a zoufalství, nést hanu pyšných a břemeno násilných za to, že ve všech bolestech, třebaže naše srdce pukalo úzkostí, vždy jsme věřili v boha a lidskou duši. Doufáme, že zahanbená moc sestoupí ze svého trůnu a učiní místo lásce.“

Jak krásný člověk je tento indický básník! A jak špatný občan! Tekla krev proudem jen proto, abychom se modlili a čekali plni mystického vytržení na příští pravdy? Nikoli, bohudík. Evropská krev měla revolučnější smysl. Je ještě jiný

Východ než indický. Je Rusko. A jeho příklad. Rusko, jež nemělo dramatiků, ale dramatickou duši. Rusko, jež sprovodilo ze světa mechanickou obludu evropského militarismu, Rusko, jež do dunění kanónů postavilo svou přerodnou vůli. Rusko, jež dokázalo nám, že existuje nepřemožitelná myšlenka lidu, zástupu, davu, že existuje ještě ve staré Evropě mládí, čisté a brutální, hrubé a zdravé, myšlenka, vůle a čin. Rusko, jež naučilo nás, že třeba mít bezohledně vysoký cíl, abychom nabyli síly k vykonání malého, užitečného činu.

My ve staré Evropě příliš jsme zvykli úctě a ohledům ke starým životním formám. Radikální v politice, šli jsme vedle žen, mravů, umění jako dokonalí šosáci, jimž stačil červený karafiát na mdlém, malátném srdci.

Proč dovedli Rusové svoji revoluci až do konce, ba dále, než chce či může leckdo z nás pochopit? Prostě proto, že ruský člověk dělal revoluci — a zvláště revoluci socialisticou — celý. Nenáviděl a zabil. Miloval a pokořil se. Obětoval svou bezvýznamnost celku.

Mezitím co v Čechách kritikové teoretizují o českém dramatu, Rusové žijí své drama. Mají před sebou nesmírné světlo. Za sebou nesmírný stín. Nedívají se do slunce dalekohledem, aby pátrali po skvrnách v ohromném plameni, nedívají se do stínu drobnohledem, aby v něm našli zbloudilé světlo, jako to dělají někteří socialisté, velmi rozumní, málo věřící, u nás. Odpověděli si na otázku, lze-li smířit oheň s vodou. Zjednodušili si odpověď a řekli: Ne.

Leckdo se zeptáš: A kde je zodpovědnost? Ale zodpovědnost je právě v tom, že pracují na stavbě celů a celů. Rozbili starý dům, měli tedy za správné nepostavit do nového starý nábytek. Člověk, jenž vystoupil z vlaku, neschovává si jízdního lístku. A jejich celost jeví se v tom, že osvobodivše tělo, osvobozují i duši. Nezávislí do jisté míry na zahraniční politice, nepokládají politiku za jedinou potřebu. Toť jen podstavec, půda, na níž má vyrůst semeno kultury, neboť člověk osvobozený z pout tělesného nevolnictví kapitalismu zeptá se ihned: A co teď?

Třeba pracovat a třeba žít. Pracujeme, abychom si opatřili prostředky k životu. To další, toť nadpráce — kultura. A podnikají-li Rusové ohromnou práci vzdělání lidu s materiálem primitivním, oč lehčí je situace naše. A větší naše povinnost. Větší o to, že žízeň našeho člověka je větší, různorodější, ale i o to, že kdežto Rus není zatížen jako proletář starou, socialismu nepřiznivou kulturou, náš proletariát až donedávna odkázán byl na prameny měšťáckého a nacionalistického vědění a umění, vsákl do sebe mnohé jejich formy, a mohli-li Rusové aspoň zde ihned tvořit, my zato musíme nejprve zvracet vše to, co český proletář má společného s buržoou, tak mnohé jeho mravy, záliby a vkus. Zde máme před sebou větší úlohu než Rusové sami.

Dnešní davové úsilí socializační samo instinktivně obrací se po podnětech a prvcích, jež by mu daly tvar nejen na poli hospodářském, ale i mravním a kulturním. A čím víc zamýšlíme se nad prázdnotou, která tu zeje v rozpětí socializační vůle, tím naléhavěji volá nás tento úkol. Rusové mají tu úlohu lehčí. Oni prostě svými ohromnými organizacemi osvětovými zasévají vzdělání do půdy panenské, nedotčené a neotrávené starou, zakořeněnou morálkou buržoazní. Náš lid však prosáknut je měšťáckou vědou, měšťáckou literaturou, měšťáckým nacionalismem a jeho jednostranným, v boji kulturním kompromisním názorem na svět. Obrátme se jen na venkov. Tu jsou široké masy odkázány zcela na vůli měšťáckých pracovníků, a ti jistě starají se o to, aby starý životní názor, kující v nerozborný řetěz měšťácký kult peněz, osobního úspěchu, šosáckého pojetí rodiny a zbabělosti v otázkách náboženských, byl utužen i v kulturně indiferentní mase, která politicky, ale *pouze* dosud politicky, myslí a žije socialisticky. Jestliže se socialismus objevil výborným prvkem organizačním v politice, nutno, aby své schopnosti organizační vyvinul i zde. K tomu ovšem je třeba, aby slovo *kultura* v našich ústech nestalo se nějakým fetišem, abstraktním požadavkem, jehož jménem se ohání kdekdo, nýbrž živou, konkrétní skutečností, která by nevycházela z papírového plánu

někde v pracovně zkonstruovaného, jímž bychom chtěli lid obdařit, nýbrž i z poznání potřeb lidové duše a jejích schopností, které za režimu kapitalisticko-nacionálního neměly kam vyvřít a kde se uplatnit, jak výstižně usuzuje organizátor osvětové práce na Rusi Lunačarskij. Třeba předem uvolnit skryté kulturní síly lidu, uplatnit je a dát jim možnost vlastní tvůrčí práce.

Vlny převratu sociálního, stále prudčeji bijící, zasahující nás i v těch nejzákladnějších pojmech životních, nutno využít k probuzení proletářského vědomí i na poli cenění kulturního.

Jestliže dnes, v době rozhodování, by se nám nepodařilo vyplet z myslí našich lidí to, co z buržoazních pověr a zásad v nich utkvělo spolu s kladnými prvky vzdělání, jež měla v ruce buržoazie, později šlo by to už špatně.

Ti socialisté, kteří z obav před překotností vývoje rozvrhují socializaci na desetiletí a staletí, odvolávají se na vlastnosti lidské duše, měli by právě povážít, že pomalý vývoj po špetkách nutně bude musit pardonovat staré společenské konvence, které se už vynasnaží, aby co nejvíce z nich přešlo do krve nového útvaru.

My musíme mít odvahu být prozatím chudými, odmítat součinnost s kulturou buržoazní, brát jenom to, co nemá známky kapitalistické morálky, a pracovat raději se syrovým materiálem krystalizujícím v duších lidu pod vlivem socialistických nadějí, být připraveni na to, že vývoj — užíváme-li už toho slova pro přeměny společenské — má všechny rysy dramatu, v němž se navzájem bijí dvě nelítostné síly, mezi nimiž uduší se vše kolísající a kompromisní.

Uvědomění si tohoto smyslu doby je první podmínkou kulturní práce opravdu socialistické.

(Akademie 24, 1, říjen 1919)

Ve stati K novému významu umění v Sobotě chtěl jsem naznačit, jak všeobecně pocítovaný úpadek divadel je způsoben programovým zpátečnictvím vlasteneckým nebo bezvýznamným artismem našich divadelních vůdců a správ. To, že naše divadla jsou třídní, měšťácká a reakční, v mnohém ohledu přiznává velmi mnohý, ba přiznávají to i ti, kteří se měšťácké divadelní činnosti spoluúčastní, buď z nezbytnosti, nebo i z jiných důvodů. Zaostalost a absolutismus v organizaci hospodářské u divadel je horlivě potírán z četných stran. A ačkoli již tolik útoků naň bylo podniknuto seshora i zespodu — drží se stále. Méně se diskutuje o nutnosti ve změně ideového programu divadla a méně se chápe potřeba nové orientace divadla k životu, k revolucím i zápasům dneška a zítřka. Ukázal jsem, že divadlo národní zrazuje sebe, že vzniknuvši revoluční manifestací zástupů, stává se víc a více panstvím jedinců. Že revoluční program národních snah českých v polovici 19. století změnil se v program chtivého nacionalismu, kterému je naše divadlo věrno v soulase s nacionalistickými snahami politického šovinismu. Myšlenkové šovenství vlastenecké a bezvýznamný artismus jsou ony nejvýznačnější známky třídnosti, výlučnosti a jednostrannosti dnešních divadel, jednostrannosti směrem ke zpátečnictví a reakci.

Ve jménu umění harmonického, netřídního a všelidského je potřeba postavit se proti vládnoucímu směru v dramatice,